

אגרות משה (ח"מ ח"א סי' ס') - בענין מהפך בחררה בלא ידע

י"ט סיון תש"כ.

מע"כ ידידי הרה"ג מוהר"ר אפרים דיקשטיין שליט"א.

הנה בדבר מה שאחד היה אצלך בדבר לשכור אותך ללמוד איזה שעות עם תלמידים אחדים בימי הקיץ ואתה חשבת שהוא צריך ליתן לך תשובה בדבר גמר השכירות והוא חשב שאתה צריך ליתן לו תשובה ולכן הלך ושכר את חברך ואתה טוען שחברך אסור להשכיר עצמו מדין מהפך בחררה וחברך טוען שלא ידע שאתה רצית להשתכר אף שידע שדבר עמך בזה אבל חשב מכיון שבא אח"כ אצלו לשוכרו ודאי השבת לו שאינך רוצה. ושניכם רוצים לידע דעתי.

הנה בש"ע חו"מ סימן רל"ז לא הוזכר חלוק בין ידע השני שהראשון החזיר אחר הדבר לקנותה או להשכיר עצמו או לא ידע דסתמא נאמר הדין, משמע שאף בלא ידע יש עליו חיוב אם אינו רוצה להקרא רשע להחזיר ולמוכרו להראשון ולמסור השכירות להראשון. וכן מפורש בקידושין דף נ"ט שרי' אבא לא הוה ידע דרב גידל הוה מהפך בההיא ארעא ומ"מ א"ל ר' יצחק נפחא השתא נמי ניתבה ניהליה מר אלמא דאפילו בלא ידע אם לא יהבה לרב גידל נקרא רשע.

ואף שיש קצת להקשות אם היה אסור מדינא לרי' אבא להחזיק הקרקע איך לא קבל המעות ונגרם ע"י זה שרי' גידל לא נחית לה ולא נתקן כלום, דהא האיסור הוא כדי שתהיה השדה לרי' גידל והרי כיון שרי' גידל אינו רוצה במתנה ולא נחית לה היה לו לרי' אבא בשביל זה ליקח המעות אף שלא מסמנא מלתא. אלא משמע קצת דמדינא כיון שלא ידע לא היה מחוייב להחזירה לרב גידל אלא מצד מדת חסידות ולכן לא היה מחוייב בשביל מדת חסידות לותר על מה שלא מסמנא מלתא דהא נחשב כהפסד, ומה שלא נחית לה כיון שאינו מחוייב להפסיד בשביל זה אולי חשש שאם נחית לה לא יאמינו לו שלא ידע ויחשדוהו שעשה איסור.

נראה דאינו כלום דמדת חסידות לא היה תובע ר' יצחק נפחא מר' אבא ולומר לו השתא נמי ניתבה ניהליה מר אלא משמע דמדינא הוא שאף בלא ידע הוי האיסור אם ישאר בהקרקע שהפך בה ר' גידל. [לפלל כאן בענין כופין על לפנים משורת הדין, ודינא דגמי' בי"מ פג., עי' בתשובה.]

עכ"פ ממה שא"ר יצחק נפחא דניתבה ניהליה הוא מדינא שלא יהיה רשע, וחזינן שהוא נקרא רשע אף בלא ידע אם לא יהבה ניהליה, ואף שלמעשה לא לקחה ר' גידל מ"מ נסתלק האיסור מר' אבא כיון שהיה ר' גידל יכול לקבלה ורק בשביל מדת חסידות דשונא מתנות יחיה לא רצה לקבל לא היה יכול בשביל זה למנוע סלוק האיסור מר' אבא. ולכן סתמו הפוסקים שאסור מדין מהפך בחררה ולא חלקו בין ידע ללא ידע משום דאף בלא ידע הוא מדינא. לכן טענה זו דלא ידע אינה טענה. ועיין בפ"ת סק"ב הביא מתשובת חמדת שלמה דבשוגג דלא ידע אין עליו שום דין כלל ומה שאמר ר' יצחק נפחא לרי' אבא ניתבה ניהליה מר הוא רק למדת חסידות והוא דבר תמוה אצלי ולא נכון כלל, וכ"ש שא"א לומר כן למש"כ שם דאינו מתקן כלל המעשה רשע שעשה אם לא שעשה כן דרך תשובה וחרטה שלא היה שייך מדת חסידות להחזיר דתשובה לא שייך כיון שלא ידע וצ"ע בכוונתו. וגם מסתבר שיש להחשיב זה כידע, דכיון דידע שחברו היה מהפך היה לו לשאול ממנו אם האמת שאינו רוצה להשתכר ולא לסמוך אהשערות בעלמא ועל אמירת אחרים אלא היה לו בעצמו לשאול ומדלא שאל הוא כידע, ולכן ודאי יש בזה משום מהפך בחררה אף לבעל חמדת שלמה.

אך יש לדון בזה אם לא אפשר להשתכר אצל אחרים שאולי יש לדון כהפקר ומתנה שפליגי הראשונים והרמ"א כתב שם וסברא הראשונה נראה עיקר שאין בכזה דין מהפך בחררה כיון שאינו יכול למצא במקום אחר. אבל הוא רק כשמלאכה אחרת לא יעשה בשום אופן שייך לומר שאם בעיר זו ליכא מקום למצא להשתכר לתלמידים אחרים הוא כהפקר ומתנה, אבל אם גם מלאכה אחרת היה עושה הוא כסתם פעולה שיש בזה משום מהפך בחררה. ודבר זה לא ידוע לי ואתה וחברך ששניכם הם יראי ה' תבררו בין עצמכם לדון בזה.

גם יש לדון בהא שכתב הרמ"א דאם היו מחוסרין עדיין הפסיקה שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בזול מותר לאחר לקנותו, אבל כבר כתב הפרישה והובא בפ"ת סק"ג שהוא באופן שהלוקח הלך מהמוכר ואמר לא אתן יותר מזה שנתבטל המקח אבל כשמתעסקים בפיוסוקן זה להוסיף וזה לגרוע ולולא שבא השלישי היו משווים נפשם יש בזה דין השגת גבול ומהפך בחררה עי"ש וכמובן ענין זה הוא בכאן דודאי היו משווים נפשם ויש בזה משום מהפך בחררה.

ומה שיש לדון מהא דמודה ר"ה במקרי דרדקי דלא מצי מעכב בב"ב דף כ"א הוא רק שמלמד אחד יכול לקבוע מקומו במקום קרוב למלמד האחר, אבל לא לקבל התלמידים שכבר עסק המלמד האחר כמפורש בתוס' קידושין שם שגם במלמדים איכא דין מהפך בחררה.

והנני ידו מוקירו, משה פיינשטיין.